

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ¹

Ἄγων καὶ πάλη, ὡς σεμνὴ καὶ ἔντιμος ὁμήγουρις, ἄγων καὶ πάλη εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ ἀνθρώπου προορισμός. Ὅτε μὲν περίφοβος καὶ ἀσθενής, ὅτε δὲ εὐτολμος καὶ ἰσχυρὸς ἐπιτίθεται ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ τὴν σφραγίδα τῆς ἰσχυρᾶς ἢ ἀσθενοῦς αὐτοῦ θελήσεως, τῆς γονίμου ἢ ἀγόνου αὐτοῦ φροντισίης. Μετασχηματίζεται, μετακινεῖται, ἀνυψοῦται, τείνει εἰς πρόσκτησιν τοῦ ἰδεώδους, οὗτινος φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνεξίτηλον εἰκόνα. Εἰς πραγματώσειν δὲ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ κέκτηται ὁ ἄνθρωπος δῶρα ἑξοχα, μάλιστα δὲ τὴν γλῶσσαν, τὸ ἀγλαίσμα τοῦτο καὶ κλέος τῆς διανοίας. Ὅποσον τῷ ὄντι τὸ μεγαλεῖον τῆς γλώσσης! Εἶναι ἀρχὴ τοῦ φωτός ἢ γλῶσσαι· διότι δι' αὐτῆς ζωοποιεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ αὐτὴν τὴν ἀψυχον φύσιν, διότι δι' αὐτῆς ὁ νοῦς ἐξέρχεται τῆς ἀοράτου αὐτοῦ ἐστίης, τοῦ μυστηριώδους αὐτοῦ ἀδύτου.

Τρία τινὰ συγκροτοῦσι τὴν γλῶσσαν· ἡ ὑπόκρισις, ἡ γραφὴ καὶ ὁ λόγος. Ὁ ἄνθρωπος περὶδίδεται εἰς δάκρυα καὶ λυγμούς πρὸς ἀνακούφισιν τῶν θλίψεων αὐτοῦ, ἔχει καρδίαν εὐαίσθητον, σχήματα, δι' ὧν ἐκδηλοῦνται πάσαι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ αἱ διαθέσεις· ἡ ἐκουσία αὕτη ἔκφρασις τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς καλεῖται ὑπόκρισις. Ὁ ἄνθρωπος ὀρίζει τὰς ιδέας, ἐγχαράσσει αὐτὰς ἐπὶ χαλκοῦ ἀνθισταμένου εἰς τὸν καταστρεπτικὸν τοῦ χρόνου νόμον, παρέχει αὐταῖς χαρακτῆρα προτιτὸν εἰς τὸ ὄμμα, διακρίνει, σαφηνίζει καὶ κληροδοτεῖ αὐτὰς εἰς τε τὴν παρούσαν καὶ τὰς μελλούσας γενεάς· τὸ πολυτιμὸν τοῦτο τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ προτιὸν εἶναι ἡ γραφὴ. Ὁ ἄνθρωπος παρίστησι ζωηρῶς τοὺς στεναγμούς καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ, περιγράφει τὰ πάθη, ἐκφράζει τὰ ἐκυτοῦ διανοήματα· ὁ ἐνωτικὸς οὗτος σύνδεσμος, ἡ μελωδία αὕτη τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ λόγος.

Τῶν τριῶν τούτων τῶν συγκροτούντων τὴν γλῶσσαν τὴν πρώτην τάξιν κατέχει ἀναντιρρήτως ὁ λόγος, τὸ ἀπόρητον τοῦτο καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον, ἡ ἀρθρὸς αὕτη καὶ ἀνεξάντλητος πηγή, τὸ ἔξαχον τοῦτο δῶρον, ἡ θεῖα αὕτη ἀκτίς, τὸ σύμβολον τοῦτο τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὸ κάλλιστον τοῦτο καὶ εὐγενέστατον τῶν χρησιμμάτων τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος. Ὁ λόγος, ὡς μέρος οὐσιώδες τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διακρίνει τὸν ἄνθρωπον πάντων τῶν λοιπῶν ἐπὶ γῆς δημιουργημάτων. Πάντα

¹ Ὁ λόγος εἰσαγωγικὸς εἰς τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Ῥητορικὴν ἀπαγγελλομένην ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 10 Φεβρουαρίου.

γεννῶνται, ζῶσι καὶ θνήσκουσι· πάντα ὑπόκεινται εἰς τὴν χαρὰν, εἰς τὴν θλίψιν· πάντα τείνουσι πρὸς τὰ ἑκτός. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος μόνος ἐκφράζει τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας, ἐκπέμπει τὰς ἀκτῖνας τοῦ πνεύματος, διαχέει τοὺς θησαυροὺς τῆς φαντασίας· ἐν λόγῳ, μόνος ὁ ἄνθρωπος λαλεῖ.

Διὰ τοῦ θριαμβευτικοῦ τοῦ λόγου ὀργάνου ὁ ἄνθρωπος ἐπεκτείνει τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐπὶ πᾶσαν τὴν φύσιν, διεγείρει, συγκινεῖ, θέλγει καὶ ἐγκαταλείπει πανταχοῦ ἀνεξάλειπτα ἔχνη τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ νοῦ αὐτοῦ. Διὰ τοῦ ἱεροῦ τούτου δώρου ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει τὰς ὑψηλὰς αὐτοῦ περὶ αἰωνίου, ἀληθοῦς, ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ ιδέας. Ὅταν ἡ ἀρετὴ καταπιέζεται, ἡ δὲ δικαιοσύνη καταθλίβηται, ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ὑπερασπίζει τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐνώπιον πάντων. Ὅταν ἡ πατρίς κινδυνεύῃ, ἡ δὲ τιμὴ καὶ ἐλευθερία ὁλοκλήρου λαοῦ ἀσεβῶς καταπιτῶνται καὶ καταλακτίζονται, ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις καλεῖ εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐμπνέει θάρρος καὶ πεποιθῆσιν καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν νίκην. Ὅταν τὸ τε παρὸν καὶ τὸ μέλλον παρίστανται διὰ χρωμάτων ζοφεῶν, ὅταν τὰ μὲν ἄτομα κύπτωσιν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν συμφορῶν, τοὺς δὲ λαοὺς λυμαίνηται ἡ ὀλεθρία τῆς δικοθορίας λύπη, ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις, ἐξαπλῶν θείας καὶ σωτηρίου ἀληθείας, παραμυθεῖται ἐν τῷ παρόντι, παρέχει ἐλπίδας περὶ τοῦ μέλλοντος, ἀνεγείρει τὰ ἄτομα, ζωοποιεῖ τοὺς λαοὺς. Τίς δὲν παρέστη ποτὲ μάρτυς τοῦ θελητικοῦ ἐκείνου θεάματος, ἐν ᾧ πολυπληθὴς ὁμήγουρ ἐν βαθυτάτῃ σιγῇ καὶ προσοχῇ συντόνῳ κρέμαται ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ ῥήτορος, ἀναπνέει ἐκ τοῦ στήθους αὐτοῦ, μετ' αὐτοῦ ζῇ καὶ κινεῖται, συγχαίρει αὐτῷ καὶ συλλυπεῖται, καὶ θυμασίως συναρπάζεται καὶ παρορμαῖται εἰς τὴν πρᾶξιν;

Τηλικαύτη εἶναι ἡ δύναμις τοῦ λόγου· ποίησις δὲ τοῦ λόγου εἶναι ἡ ῥητορεία, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ῥητορικῆς. Τῆς Ῥητορικῆς δὲ εἶδος εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ῥητορικὴ ἢ Ὀμιλητικὴ, ἡ σκοποῦσα τὴν μόρφωσιν ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων δυνάμενων νὰ ποιῶνται ὀρθὴν καὶ σκόπιμον τοῦ θεοῦ λόγου χρῆσιν. Τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου καὶ δυσχερεστάτου μαθήματος τὴν διδασκαλίαν ἀναλαβὼν ἐν τῷ σεμνῷ τούτῳ Καθιδρόματι, πέποιθα ὅτι ὁ εὐλογῶν πᾶν ἔργον ἀγαθὸν θέλει εὐλογῆται καὶ τὸ ἔργον μου καὶ κερποφόρον αὐτὸ ἀναδείξει.

Ἄν ὑπάρχῃ γεγονὸς δεσπότης τῆς ιστορίας, γεγονὸς νέαν χαράξαν ὁδὸν τῇ ἀνθρωπότητι, τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι τοσοῦτον πρωτοφανές καὶ πρωτότυπον, τοσοῦτον ἐκτακτον καὶ θαυμάσιον, ὥστε οὐδὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτό. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κήρυγμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ ἱεροκήρυκος, πρὸς οὗ τὴν μόρφωσιν τείνει ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ῥητορικὴ, σκόπιμον ἔκρινα νὰ εἰπῶ περὶ αὐτοῦ βραχέως τινὰ κατὰ τὴν ἐναρξιν ταύτην τοῦ μαθήματός μου.

Δὲν θὰ λαλήσω δ' ἐνταῦθα περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἥτοι περὶ τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν καὶ τῆς ἀναμφιλέκτου αὐτῶν ὑπεροχῆς ὑπὲρ πᾶν τὸ πρὸ αὐτῶν καὶ τὸ μετ' αὐτάς. Δὲν θὰ λαλήσω περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ γεγονότος τούτου, ἥτοι περὶ τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ κόσμου ἀναπλάσεως διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Θὰ ἐξετάσω τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα καθ' ἑαυτό, ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ, ὅπως ἀποδείξω, ὅτι αὕτῃ μόνῃ ἡ ἰδέα τοῦ ἐλθεῖναι τὸν κόσμον σύμπαντα εἰς τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦ λόγου, ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς φέρει χαρακτηῖρα ὑπερφυσικὸν καὶ θεῖον. Πρὸς τοῦτο δὲ θὰ πειρασθῶ νὰ καταδείξω, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς διὰ τοῦ λόγου ἰδρύσεως καθολικῆς τῶν πνευμάτων μοναρχίας οὔτε πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναγκάζεται που, οὔτε νὰ παρὰχθῇ ἡδύνατο ἐκ τῶν περιστάσεων, ἐν αἷς παρήχθη.

Χιλιάδες ἐτῶν παρῆλθον πρὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· πολλὰ δὲ θρησκεῖαι καὶ φιλοσοφικὰ συστήματα ἦλθον καὶ παρῆλθον κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα. Ἀλλ' ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι καὶ αἱ θρησκεῖαι καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα πάντα ἔφερον χαρακτηῖρα ὅπως ἀποκλειστικὸν καὶ ἐγχώριον. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο φθάνει ὁ ἀμερολήπτως καὶ ἀπαθῶς τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα μελετῶν. Τὸ πᾶν ἐν αὐτοῖς περιορίζεται ἐν ὁρισμένῃ τινὶ χώρᾳ ἢ φυλῇ. Ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικότητος, ἐθνικότητος καθ' ἑαυτήν, ἄνευ σχέσεώς τινος καὶ ἀναφορᾶς πρὸς τὰς λοιπὰς ἐθνικότητας, ἐπικρατεῖ τοσοῦτον ἐν ταῖς θρησκείαις καὶ τοῖς φιλοσοφήμασιν, ὥστε μάτην ἀναζητοῦμεν ἐνότητά τινα ἐν ταῖς διαφόροις λατρείαις.

Ἐξετάσωμεν τὴν πρὸ Χριστοῦ ἀνθρωπότητα ἐν τῷ τριπλῷ οὐσιώδει θεάτρῳ τῆς θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῆς ἐνεργείας, ἥτοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ῥώμῃ, καὶ θὰ εὗρωμεν τοσαύτας θρησκείας ὅσας καὶ ἐθνικότητας, ἀπάσας ἐντελῶς μεμονωμένας, οὐδεμίαν δὲ πειρωμένην νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς τὰ ἑκτὸς καὶ ἐξαπλωθῇ εἴτε διὰ ζώσης εἴτε ἐγγράφως. Αἱ Ἰνδῖαι ἔχουσι τὴν λατρείαν αὐτῶν, ἡ Σινική τὰς θρησκευτικὰς αὐτῆς πεποιθήσεις, ἡ Περσὶς τὸ θρησκευτικὸν αὐτῆς σύστημα, ἡ Αἴγυπτος τὰ μυστήρια αὐτῆς, ἡ Ἀσσυρία τοὺς βωμοὺς αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ἰδρυτῶν σχολῆς ἢ θρησκείας, ὁ Κομφούκιος ἢ ὁ Leo-Tseu, ὁ Ζωροάστρης ἢ ὁ Βούδδας, οὐδεὶς οὐδέποτε διανοήθη, λαβὼν σπέρματά τινα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, νὰ ῥίψῃ αὐτὰ πέραν τῶν ὁρίων τῆς χώρας αὐτοῦ. Ἄν τις ἔλεγεν εἰς τὸν βραχμαῆνον νὰ λάβῃ διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς τὰ ἱερὰ τῶν Ἰνδῶν βιβλία καὶ διὰ τῆς ἐτέρας τὴν ὁδοπορικὴν αὐτοῦ ῥέεθρον, ἵνα ἀπελθὼν μακρὰν τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ εἰδώλου ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ λαοὺς ξένους, ὁ Ἰνδὸς ἤθελεν ἀποκριθῇ, ὅτι κατ' αὐτὸν ὁ κόσμος περιορίζεται ἐν τῷ Γάγγῃ καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῇ φυλῇ αὐτοῦ. Τόσον ξένη ὑπῆρχεν εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἡ ἰδέα θρησκευτικῆς τινος τῶν λαῶν προσεγγίσεως καὶ συναφείας πρὸς ἀλλήλους, ἡ ἰδέα τοῦ κηρύγματος τοῦ λόγου.

Ἄλλ' ἄρα γε μεταβαίνοντες ἐκ τῆς στασίμου Ἀνατολῆς εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑλλάδα, τὴν ζωνράν, εὐκίνητον καὶ προσδευτικήν Ἑλλάδα, θὰ εὐρωμεν τάσιν τινὰ πρὸς θρησκευτικὴν ἐνότητα, σπουδὴν τινὰ εὐγενῆ καὶ γενναίαν πρὸς διάδοσιν τῶν φώτων ἐνικίας τινὸς θρησκείας; Ἄν ὑπῆρχεν ἀληθές, ὅτι ἰδέα τοιαύτη εἶναι σύμφυτος τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, βεβαίως θὰ ἐξήρχετο αὕτη μάλιστα ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος. Πάντως ἡ ἐλληνικὴ μάλιστα φυλὴ θὰ συνελάμβανεν ἰδέαν τοσοῦτον ὑψηλὴν καὶ θὰ συνετέλει εἰς διάδοσιν αὐτῆς διὰ τῶν ἐξόχων αὐτῆς καὶ ἀπαρμιλλῶν πνευματικῶν χαρισμάτων. Δὲν ὑπῆρξεν ἡ Ἑλλάς ἡ πατρίς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἡ ἀκτινοβόλος ἐστία τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ; Δὲν παρήγαγεν ἡ Ἑλλάς αἰῶνα, ἐν ᾧ ἀπασα ἡ λαμπρότης τῆς φιλολογικῆς δόξης διέχυσε τὰς ἀκτῖνας αὐτῆς περὶ τὰ μέγιστα ὀνόματα, δι' ὧν ἡ φιλοσοφία ἐκλείσθη; Καὶ ὅμως οὐδ' ἡ Ἑλλάς συνέλαβε τὴν ἰδέαν θρησκείας καθολικῆς, οὐδ' εἰργάσθη εἰς τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς. Ἐν Ἑλλάδι οὐ μόνον ἐκάστη ἐθνικότης, ἀλλ' ἐκάστη πόλις, ἐκάστη κώμη ἔχει τὴν λατρείαν, τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς, τοὺς θεοὺς αὐτῆς. Ὑπὸ τὴν ζωνράν τοῦ Ἑλλήνος φαντασίαν ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα περιβάλλεται μυρίας μορφὰς καὶ ποικίλλεται δι' ὅλων τῶν χρωμάτων ἰδιοτρόπου ποιήσεως. Ἡ ἐλληνικὴ μυθολογία, προῖον καθαρὸν τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος, εἰς οὐδενὸς ἄλλου λαοῦ τὸ πνεῦμα ἐφχορμόζεται. Ἄν ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία φέρῃ χαρακτῆρα ἥττον μερικόν, ἂν ἀνακινῇ ἰδέας καθολικωτέρας, δὲν τείνει ὅμως νὰ ἐξέλθῃ τοῦ περιόλου τῆς ἰδίας σχολῆς, τῶν τειχῶν τῆς ἐν ᾗ ὑπῆρχε πόλεως. Ὅσοι ὑψηλότερα εἶναι ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία, τόσῳ ὀλιγώτερον ζητεῖ νὰ ἐπεκταθῇ, τόσῳ μάλλον ἀγκιστρᾷ τὸ μυστήριον, ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ ὀλίγων ὀπαδῶν ἢ μεμνημένων. Οὔτε ὁ Σωκράτης, οὔτε ὁ Πλάτων ἐπεχείρησαν νὰ διαδώσωσι μακρὰν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, πολλὰ δ' ἥττον νὰ ἐκκύσωσιν εἰς αὐτὴν τὸν κόσμον σύμπαντα. Τίς προβάλλων εἰς αὐτοὺς ν' ἀνταλλάξωσι τὸν συγγρηφικὸν αὐτῶν κάλαμον ἀντὶ τῆς εὐαγγελικῆς ῥάβδου; ν' ἀπέλθωσι κήρυκες τῶν συστημάτων αὐτῶν εἰς τὰ μεθόρια τῆς Αἰθιοπίας ἢ τῶν Ἰνδιῶν κινδυνεύοντες νὰ φονευθῶσιν ὑπ' ἀνθρώπων βαρβάρων, τίς προβάλλων εἰς αὐτοὺς τοῦτο δὲν θὰ ὑπελαμβάνετο ὑπ' αὐτῶν μωρὸς καὶ ἄφρων; Διὰ τί; διότι ἡ ἰδέα θρησκείας καθολικῆς δὲν ἀναφύεται ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι· διότι μεταξὺ φιλοσόφου καὶ ἀποστόλου ἐστήρικται χάσμα, ὅπερ ὁ χριστιανισμὸς μόνος ἐπλήρωσεν.

Ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς καὶ ὕλικῆς ἐνότητος ὑπῆρξεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ. Πάντες οἱ μεγάλοι πρὸ Χριστοῦ λαοὶ ἔτεινον τὸ ἐπ' αὐτοῖς εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ὀπλῶν. Ἐκ τῆς Ἀσσυρίας, ἔνθα ἡ ἰδέα ἐκείνη ἐγεννήθη, μετέβη εἰς τὴν Μέμφιν, ἐντεῦθεν εἰς τὴν Περσέπολιν, ἐκ δὲ τῆς Περσέπολεως εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ῥώμην. Ἡ ἀρχαία ἱστορία γέμει τοιούτων γιγαντείων ἐπιχειρήσεων, αἵτινες πᾶσαι, μίαις ἐξαιρουμένης, ἀπέτυχον. Ἐνῶ ἡ φιλοδοξία τοῦ Κύρου ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου οὐ-

δὲν ἄλλο ἐγίνωσκεν ὕριον ἢ τὰ ὄρια τοῦ κόσμου, ἐνῶ τὰ πλοῖα τῆς Τύρου καὶ Καρχηδόνας καθιστῶσι τὸν κόσμον σύμπαντα φόρου ὑποτελῆ εἰς τὸ ἐμπόριον αὐτῶν, ἐνῶ αἱ ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες διατρέχουσιν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν, οὐδαμοῦ ὁμῶς φαίνεται ἀπόπειρά τις πρὸς ἐπίτευξιν τῆς φυσικωτάτης πασῶν ἐνότητος, τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνότητος. Οὐδὲ καὶ διενεμήθη τις τοῦτά ποτε· καὶ ἐνῶ πλείστοι ἄνδρες, τὸ ξίφος ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες, ἐτόλμησαν νὰ ἐξενέγκωσι τοὺς ἀγερώχους λόγους· τὸ σύμπαν ἔσται κτῆμά μου, οὐδεὶς εἶπεν· ἡ θρησκεία μου ἔσται ἡ θρησκεία πάντων. Τί δ' ἄλλο ἀποδεικνύεται ἐντεῦθεν ἢ ὅτι τοιαύτη ἐπιχείρησις εἶναι ὑπεράνθρωπος;

Ἀναμφιδόλως, ἂν ποτε ἡ ιδέα τῆς ἐνώσεως τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς θρησκείας, τῆς ἰδρύσεως καθολικῆς τῶν πνευμάτων κοινωνίας, ἂν ἡ ιδέα αὕτη ἠδύνατο νὰ παραχθῇ φυσικῶς ἐκ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, θὰ παρήγετο πάντως ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Ῥώμης, τῆς εὐρυτάτης ταύτης πολιτικῆς ἐνότητος. Εἰς τὴν ἰδρυτὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους συνεβόλετο ἅπασα ἡ πολιτικὴ ἐργασία τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ μετὰ ὀκτὼ αἰῶνας τὸ ἀνθρώπινον γένος παρίσταντο εἰς θέαμα πρωτοφανές ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ θέλων νὰ ἔχῃ ἀσθενῆ εἰκόνα τοῦ ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου, ἃς φαντασθῇ κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ταμίσεως μέχρι τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νείλου· τοὺς τρεῖς μεγάλους τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας κλάδους, τὸν τοῦ Σήμ, τοῦ Χάμ καὶ Ἰάφεθ, ἠνωμένους μετὰ τοῦ μοναδικοῦ τούτου στελέχους· τοὺς Γάλλους, τοὺς Βρετανούς, τοὺς Γερμανούς, τοὺς Ἰσθραεῖς, τοὺς Αἰθιοπικοὺς, τοὺς Ἑβραίους, τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Πάρθους καὶ πλείστους ἄλλους, κινουμένους πλησίον ἀλλήλων ἐν τῇ πελωρίᾳ ταύτῃ τῶν λαῶν μυρμηκιᾷ, ὑπεράνω δὲ τούτων λαῶν, ἐκουσίως ἢ διὰ τῆς βίας ὑποταγέντων, ὑφουμένην τὴν κυριαρχίαν πόλεως ἢ ἀνθρώπου παρισταμένου ὡς συμβόλου τῆς ἐνότητος. Ἄν, ἐκναλακμδάνω, ἂν ἡ ιδέα τῆς ἐνώσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὸ κράτος ἐνὸς καὶ μόνου ἱεροῦ βιβλίου ἠδύνατο νὰ προκύψῃ φυσικῶς ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, θὰ προέκυπτε πάντως ἐκ τῆς Ῥώμης, τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις μόνη κατώρθωσε νὰ ἔχῃ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς τὴν οἰκουμένην ἐπὶ τέσσαρας ὅλους αἰῶνας.

Καὶ ὁμῶς ἡ Ῥώμη, ἡ κυρίαρχος τοῦ κόσμου, δὲν ἠδυνήθη νὰ συλλάβῃ τὴν ιδέαν τῆς θρησκευτικῆς πάντων ἐνότητος. Ἡ Ῥώμη, ἥτις δὲν ἠνείχετο, ἵνα λάκός τις διαφύγῃ τὸ κράτος τῶν ἑπλῶν αὐτῆς, οὐδὲ ἓνα λαὸν ἐπεχείρησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν αὐτῆς. Ἐντεῦθεν καταφαίνεται πασιφανέστατα ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀνίδρυσιν θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνότητος. Ἡ Ῥώμη ἀντὶ τοῦ ἐνῶσαι συγχέει τὰς παντοσείδας καὶ πολυωνύμους θρησκείας τῶν ὑποδούλων αὐτῆς λαῶν. Ἡ Ἰσις καὶ ὁ Σέραπης, ἡ Δημήτηρ τῆς Ἐλευσίνης καὶ ἡ Ἀρτεμις τῆς Ἐφέσου, ἡ Κυβέλη τῆς Πεσινού-

τος καὶ ἡ Ἀστάρτη τῆς Σιδῶνος, ὁ ὄρις τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ὁ Βοῦς Ἀπίς ἐναποτίθενται παρὰ τῷ Ἀρεί καὶ τῇ Ἑστίᾳ. Μάντις, ἔτρουροί, ἱεροσκόποι ἀρμένιοι, ἀστρολόγοι χαλδαῖοι, αἰωνοσκόποι φρύγες, μυσταγωγοὶ θρᾷκες, γυμνοσοφιστὰὶ Ἰνδοί, μάγοι θεσσαλαί, πάντες οἱ δυνάμενοι καὶ ὑποθάλλωσι τὴν θείσιν διαιμονίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ προσφρεύουσιν εἰς αὐτὸν καὶ φιλοξενούνται ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ μέσου πασῶν τούτων τῶν ξένων καὶ ἰθαγενῶν λατρειῶν ὑψοῦται ναός, τὸ Πάνθειον τοῦ Ἀγρίππᾳ, οἶονεῖ ἐξαγγέλλων, ὅτι ἡ Ῥώμη, ἡ κυρία τῶν ἐθνῶν, εἶναι καὶ ὁ τόπος, ἐν ᾧ συνέρχονται πάντες οἱ θεοί.

Ταῦτα ἐπράξεν ἡ Ῥώμη, ἡ κυρία τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Παράγαγε τὸ παραδοξότατον μίγμα, τὸ ἀνωμαλώτατον σύμπλεγμα τῶν θρησκειῶν καὶ λατρειῶν. Ὁ Γίββων εἶπε, καὶ πλεῖστοι μετ' αὐτοῦ ἐπανέλαβον, ὅτι ἐπὶ Αὐγούστου ὁ κόσμος εἰργάζεται ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος, καὶ ὅτι πάντα συνήρουν εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἀπατέλεσμα. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι σφαλῆρός. Ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐνότης ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ κοσμοκράτειᾳ πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐδεὶς ὁ ἀρνούμενος· ἀλλ' ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἰδρύσεως θρησκευτικῆς ἐνότητος ὑφίστατο καὶ ἐν σπέρματι μόνον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει, τοῦτο οὐδαὶς δύναται μετὰ λόγου καὶ ἰσχυρισθῆ. Ὅχι, ὁ κόσμος δὲν ἐσπευδε φύσει εἰς τὴν ἑνωσιν, ἀλλ' εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν θρησκειῶν· ὅχι, ἡ ἐργασία τῶν αἰώνων δὲν ἔτεινεν εἰς τὴν κατίσχυσιν θρησκείας καθολικῆς, ἀλλὰ ξένου καὶ ἀλλοκότου κράματος τῶν διαφόρων θρησκειῶν· ὅχι, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀπὸ κατακτήσεως εἰς κατάκτησιν βαῖνον, δὲν ἀνυψοῦτο εἰς τὴν ἰδέαν θρησκευτικῆς ἐνότητος, ἀλλὰ περιορίζετο ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ παντός ὑπὸ πάντων, ἐν τῇ γενικῇ ἀποθεώσει, ἐν τῇ φιλοσοφικῇ καὶ δαμῶδει πανθεισμῷ.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς τούτης θρησκευτικῆς συγχύσεως, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, ἀναφαίνεται ἡ ἰδέα, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων συνέλαβεν, ἡ ἰδέα τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος. Ἡ ὑπεράνθρωπος αὕτη ἰδέα δὲν προέρχεται ἐκ τῆς Ῥώμης. Μακρὴν τῆς κοσμοκράτορος πρωτεύουσας, ὁπόθεν ἀνχωροῦσιν αἱ λεγεῶνες, ἵνα περιδρεύσῃ τὴν γῆν, ἐν τῷ βάθει τῆς Ἀσίας, ἐν διαμερίσματι τινὶ τῆς ἐπαρχίας Συρίας, παρὰ τινὶ μικρῷ, ὑπὸ πάντων περιφρονουμένῳ λαῷ, ξένῳ σχεδὸν καὶ ἀμετόχῳ τῆς καθολικῆς κινήσεως καὶ προόδου, ἐν τῇ παρὰ τὴν τῆς δυνάμεως καὶ ἐθνικότητος αὐτοῦ, ἐκεῖ ἀναφαίνεται ἄνθρωπος τις ἀφανὴς καὶ ἄσημος, ὅστις λέγει πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀχαιοὺς· «Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ Εὐαγγέλιον πανταχόθεν τῇ κτίσει. Καὶ ἰδοὺ, ἐντός βραχυτάτου χρόνου ὁ φθόγγος τῶν Ἀποστόλων ἐξέρχεται εἰς πᾶσαν τὴν γῆν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἀντηχοῦσι τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἡ ἡ παγκόσμιος ἱστορία θὰ μένῃ ἐπαπὶ αἰνίγμα μυστηριώδες καὶ ἀνεξήγητον, ἢ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου δὲν εἶναι ἀνθρώπινον γεγονός.

Ἄλλ' ἔτις εἶπεν τις, ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι ἦσαν τὸ ἐξαγόμενον ἀπάσης τῆς ιστορίας τοῦ ἱσραηλιτικοῦ λαοῦ· ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι ἐξῆλθον τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ τούτου ὡς φωνὴ φιλοδυσίας ἐπὶ μακρὸν ἀνασταλείσης. Ἐκαστον ἔθνος, θὰ εἶπεν τις, ἔχει τὸν ἰδιόζοντα αὐτῷ χαρακτῆρα, ἔχει τὰς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ τάσεις. Ὡς ἡ Σπάρτη ἦτο κατ' ἐξοχὴν στρατιωτικὴ, ὡς αἱ Ἀθηναὶ ἐκαλλιέργουν τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, ὡς ἡ Ῥώμη ἔτεινεν εἰς τὴν κυριαρχίαν, οὕτω καὶ ὁ ἱσραηλιτικὸς λαὸς ἀπετέλει τὴν ἐστίαν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου. Οὐδὲν ἔρα παράδοξον, ὅτι ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ τούτου ἀνέβλυσεν ἡ ἰδέα τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος.

Ἄλλ' ὅμως καὶ ἐκ τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐκ τῶν νόμων καὶ ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἱσραηλιτικοῦ λαοῦ κατὰδείκνυται ἀριθμήτως, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς καθολικῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος ἔμεινε ξένη εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ τούτου. Εἰπομεν ἤδη, ὅτι τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικότητος ἐπεκράτει τοσοῦτον ἐν ἀπάσῃ τῇ ἀρχαιότητι, ὥστε αἱ θρησκευτικαὶ διδασκαλίαι ἐκάστου λαοῦ δὲν ἐξήρχοντο τῶν γεωγραφικῶν αὐτοῦ ὁρίων. Τὸ αἶσθημα δὲ τοῦτο οὐδ' αὖτε ὑπῆρξε τοσοῦτον ζωηρόν, τοσοῦτον βαθύ, ὅσον παρὰ τῷ ἰουδαϊκῷ λαῷ. Αὐτὸς μάλιστα ὁ νόμος αὐτοῦ ἐφάνετο ἀποκλείων ὅλως πᾶντα θρησκευτικὰ προσηλυτισμὸν ὡς ἀπαγορεύων αὐτῷ αὐστηρότατα τὴν μετὰ ξένων ἐθνῶν συγκοινωνίαν. Εἰς μόνον Ναὸς, τὸ μόνον τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ συνάξεων κέντρον, θρησκευτικὰ τελεταί, αὐτῷ μόνῳ προσιδιάζουσαι, περιόριζον τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἐν τοῖς ὁρίοις σμικροτάτης περιοχῆς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ δογματικὸν καὶ ἠθικὸν μέρος τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἔφερε φύσει χαρακτῆρα καθολικόν, ἀπετέλει τὴν κοινὴν κλήρον τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας, ἀλλ' ὁ τελετουργικὸς καὶ πολιτικὸς τῶν Ἰουδαίων κώδιξ ἐδέσμευεν αὐτοὺς ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς ἰουδαϊκῆς. Καὶ ὁ ἱσραηλιτικὸς λαὸς ἀνεγίνωσκεν ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτοῦ, ὅτι πᾶντα τὰ ἔθνη θὰ ἐνωθῶσι παρὲς ὑπὸ τὸν νόμον αὐτοῦ· ἀλλ' ὑπὸ ποῖον; τὸν ἱσραηλιτικόν; Οὐδαμῶς· διότι τὰ βιβλία ταῦτα προέλεγον τοῦναντίον. Ἄν ὁ ἱσραηλιτικὸς λαὸς, μὴ ὢν κατ' ἐξοχὴν συντηρητικὸς, ἐνεφορεῖτο τῆς ἰδέας τῆς γενικῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος, θὰ ἐπεδίωκε πᾶντως τὴν πλήρωσιν τῆς ἰδέας ταύτης κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς δόξης αὐτοῦ, ὅτε ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Σολομὼν εἶχον ὑψώσει αὐτὸν εἰς τὸ ὕψιστον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ σημεῖον. Καὶ ὅμως ἐπὶ Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος, εἴπερ πατέ, ὁ ἱσραηλιτικὸς λαὸς προσκολλᾶται εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Μόνη ἡ αἰχμαλωσία ἠδυνήθη ν' ἀπασπάσῃ αὐτὸν τῆς χώρας αὐτοῦ καὶ νὰ διασκορπίσῃ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀσσυρίας καὶ ἐκεῖ, ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλωνος, οὐδὲν ἄλλο ποθεῖ ἢ τὴν γῆν τῶν πατέρων, τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ. Ἐπιθυμεῖ νὰ ζῇ μόνος, μονώτατος. Ἀρνούμενος εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς αὐτοῦ παρακαταθήκης, δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ ρίψῃ πορρωτέρω τὰ σπέρματά τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἡ ἰδέα ἔρα τῆς καθολικῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος ἔμεινε ξένη τῇ ἰουδαϊκῇ ιστορίᾳ.

Κατὰ ταῦτα, ἡ ἰδέα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ νῦν ἐλκόμεν πᾶντας εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ διὰ τῆς πειθοῦς, διὰ τοῦ λόγου, οὐδαμῶς ἀπαντᾷ οὔτε ἐν τῷ Ἰσραήλ, οὔτε ἐν τοῖς λοιποῖς τῆς ἀρχαιότητος λαοῖς. Τὰ πρῶτα μάλιστα προσκόμματα παρεμβάλλει εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὁ ἰουδαϊκὸς λαός, ἕνεκα τῶν στενῶν καὶ περιορισμένων αὐτοῦ ἰδεῶν· μόλις δὲ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ὁ χριστιανισμὸς ἠδυνήθη ν' ἀπαλλαγῇ τῶν προσκοιμμάτων, ἵτινα ἤγειρεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα λαοῦ κυμαινομένου μεταξὺ τοῦ παχυλοῦ ἰδεώδους Μωσίου κατακτητοῦ καὶ τοῦ στενοῦ αἰσθημένου ἐθνικότητος ζηλοτύπου.

Τὰ εἰρημένα ἀρκοῦσι, νομίζω, νὰ καταδείξωσιν ὑμῖν, Κύριοι, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς διὰ τοῦ λόγου ἰδρύσεως θρησκευτικῆς τῶν πνευμάτων μοναρχίας, ἥτοι ἡ ἰδέα τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος δὲν εἶναι φυσικὸν προϊόν τῆς συνειδήσεως τῶν λαῶν, ἀλλ' ἔχει τὴν ἀρχὴν ὑπὲρ ἅνω τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν Θεῷ.

Ἰδωμεν νῦν, ὅποια ὑπῆρξεν ἡ μορφή τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ, ἥτοι πῶς διεμόρφωσαν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι αὐτοῦ.

Κηρύττων διήλθεν ὁ Ἰησοῦς τὸν βραχυτάτον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς δημόσιον βίον. Ὁ Ἰησοῦς δὲν ἔσχε διδασκάλους γνωστοὺς καὶ διασήμεους, δὲν διήνυσεν τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Ἀκαδημαῖς καὶ ἐν Πανεπιστημίαις, δὲν ἐνεφανίσθη ὡς ἀρχηγὸς σχολῆς τινος, δὲν ἀνέπτυξε βαθεὲς φιλοσοφικὰ ζητήματα. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι ἁπλοὶ καὶ ἀπέριτοι, πραεῖως αὐτοσχεδιαζόμενοι, ἀνευ τέχνης καὶ καλλιτελείας. Δὲν ἐπαινθεῖ ἐν αὐτοῖς οὔτε ἡ ἀττική χάρις, οὔτε τὸ ἀρμονικὸν καὶ εὐρυθμον τοῦ Δημοσθένους, οὔτε τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ σοβαρὸν τοῦ Κικέρωνος. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ δὲν ἐκτίθεται ὡς διδασκαλική φιλοσοφική, δὲν παρίσταται ὡς σύστημα συμπαγὲς καὶ ἀρμονικόν, δὲν ἀναπτύσσει ἐπιστημονικῶς τὰ κατὰ τὸν Θεόν, τὴν φύσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει πανταχοῦ καὶ πάντοτε πρὸς πάντας καὶ ὑπὸ πάσας τὰς μορφάς. Ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ λαοῦ γεννηθεὶς καὶ τὴν ζωὴν ταύτην ζῶν, πρὸς τὸν λαόν ἀποτείνει συνήθως τὸν λόγον. Ἡ ἐπὶ ὄρους τινός, ἢ παρὰ τὰς ὄχθας τῆς λίμνης Γενησαρέτ καὶ τοῦ Ἰορδάνου ἔβλεπεν αὐτὸν ὁ λαός, συνωθεῖτο περὶ αὐτόν, ἵνα ἀκούσωσιν ἐκ τῶν χειλέων αὐτοῦ λόγους τερπνοὺς καὶ ἰσχυροὺς, λόγους ἀφελεῖς καὶ οἰκείους, διαπερῶντας τὴν ψυχὴν καὶ τέρποντας τὴν φαντασίαν διὰ τῆς γλυκείας τῶν παραβολῶν χάριτος. Ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει ἐν τῇ σιγῇ τῆς νυκτός πρὸς τὸν παρωρισμένον διδάσκαλον τοῦ Ἰσραήλ· παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ, εἰς τὴν συνείδησιν γυναικὸς ἐνόχου καὶ μετανοούσης· ἐλάλει ἐν ταῖς συνγωγαῖς πρὸς τοὺς γραμματεῖς ἐκπληρομένους πρὸ τῆς ἐπιτακτικῆς αὐτοῦ φωνῆς. Ἐδίδασκε λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τυχίων τῆς ἡμέρας συμβάντων ἢ ἀποκρινόμενος πρὸς τὰς προβαλλομένας αὐτῷ ἐρωτήσεις. Πρὸς πάντας ἐλάλει τὴν ἀρμύζουσαν γλῶσσαν, καὶ πρὸς τοὺς σοφοὺς καὶ ἀσόφους καὶ πρὸς τοὺς φίλους μαθητάς καὶ τοὺς μισομένους ἀντιπάλους. Διεῖσε

δύων εἰς τῶν ἀκροατῶν. τοὺς ἀποκρύφους λογισμοὺς, ἐπέτεινε τὴν δύναμιν τοῦ λόγου διὰ βλέμματος ἅμα μὲν βλοσυροῦ, ἅμα δὲ ἡδέος, ἐν ᾧ τὸ πατρι-κὸν φίλτρον ἀνεμίγνυτο μετὰ τῆς διορατικότητος τοῦ δικαστοῦ καὶ τῆς ἐξου-σίας τοῦ κυρίου.

Ὁ Ἰησοῦς, εἰπομεν, δὲν ἔγραψε σύστημα φιλοσοφικόν. Ἀλλῶν πρὸς πάν-τας παρέστησε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ὑπὸ μορφήν προσιτὴν τοῖς πᾶσι. Καὶ ἐν τούτῳ συνίσταται μάλιστα ὁ καθολικὸς τοῦ Εὐαγγελίου χαρακτήρ. Ἐν ἀντὶ τῆς ἐξόχου λεκτικῆς ἀπλότητος ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει κατὰ τρόπον φιλοσο-φικόν, ἐκ τῆς αἰτίης βαίνων εἰς τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος εἰς τὴν αἰτίαν, δὲν θὰ περιελάμβανε τὸ σύνολον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Λε-κτικὸν τοιοῦτο δὲν ἤρμοζεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ θεανθρώπου. Ὅσοι ὑπέρτεροι τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως ἦσαν αἱ ἀλήθειαι, ὥς ἐκήρυττε, τόσο ἀ-πλούστερον καὶ σαφέστερον ἔπρεπε νὰ ᾔηται τὸ ὕψος τοῦ λόγου αὐτοῦ. Διερ-χόμενος διὰ τῶν ἀγρῶν διδάσκει τὰ πλήθη. Βλέπων τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, προτρέπει τοὺς μαθητὰς νὰ θαρρῶσιν εἰς τὴν θεῖαν Πρόνοιαν, ἥτις ἐνδύει τὰ κρίνα καὶ τρέφει τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ σπόρος τοῦ γεωργοῦ παρέχει αὐτῷ ἀφορμὴν ν' ἀναπτύξῃ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ θείου λόγου. Ἐκ τῶν παρα-γομένων αὐτῷ παιδίων ὁρμώμενος ὁμιλεῖ περὶ ἀθωότητος. Εὐρισκόμενος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ποιμενικοῦ βίου, καλεῖ ἑαυτὸν ποιμένα τῶν ψυχῶν φέροντα ἐπὶ τῶν ὧμων τὸ πλανηθὲν πρόβατον. Ἐκ τοῦ ὕλικου ἄρτου, ὃν πολλαπλασιάζ-ζει ἐν τῇ ἐρήμῳ, μεταδίδει εἰς τὸν μυστηριώδη ἄρτον τὸν διατρέφοντα τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς. Ἀμπελος, συκῆ, κόκκος σινάπεως, τελετὴ γάμου, τὰ κα-θέκαστα τοῦ οἰκιακοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου, πάντα ταῦτα γίνονται αὐτῷ ἀ-φετηρία εἰς τὰς διδασχὰς αὐτοῦ, ὧν ἐκάστη λέξις ἐκπέμπει ἀκτῖνας ἀποκα-λύψεως. Δὲν ἀναζητεῖ λέξεις, δὲν συζητεῖ, ἀλλὰ βεβαίως, ἀλλὰ λαλεῖ ὡς ἔχων ἐξουσίαν. Ὅπου ἀναφαίνεται ἀμφισβολία ἢ ἄρνησις, ἐκεῖ ἐπικλεῖται τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὐδέποτε παύσασθαι, οὐδέποτε ἀμφιβάλλει. Ζῇ οἶονεῖ ἐν ἄλλῃ σφαίρᾳ· ἐκεῖ, ἐνθα τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν συγχέεται, δὲν συνταράσσεται· ἐκεῖ, ἐνθα ἡ ἀνθρωπίνη καρδία δὲν συγκλονίζεται, δὲν ἀναστατοῦται. Ὁ Σωκράτης ἢ ὁ Πλάτων μετὰ μακρὸν διάλογον σκιρτῶσιν ὑπὸ χαρᾶς νομίζον-τες ὅτι εὑρον τὴν ἀλήθειαν. Μόνος ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐκπλήσσεται πρὸ τῶν ἀλη-θειῶν, ὥς κηρύττει· αἱ ἀλήθειαι αὗται ἀπορρέουσι τοῦ στόματος αὐτοῦ ὡς ποταμὸς μεγαλοπρεπῆς καὶ ἡρεμὸς. Ἐκ τοῦ ἡπίου τῆς φωνῆς, ἐκ τῆς γαλή-νης τοῦ προσώπου αὐτοῦ βλέπει τις, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ζῇ ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἔχει τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀληθείᾳ, εἶναι αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, διὸ καὶ αὐτὸς μό-νος ἐδικαιοῦτο νὰ εἴπῃ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια.

Τοιοῦτος εἶναι καθόλου ὁ χαρακτήρ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος, διδα-σκαλίας θείας, διδασκαλίας ὑπερανθρώπου. Σπεύσωμεν νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ θείου τούτου τόπου, ἐνθα ἡ ἀνθρωπίνη γλῶσσα ψελλίζει ἀπλῶς, ἵνα εἰσελ-θῶμεν εἰς χῶρον ἐγγύτερον τῷ ἀνθρώπῳ.

ἵνα συντελέσῃ τὸ μέγα ἔργον τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὁ Ἰησοῦς ἐξελέξατο ὀλίγους μαθητάς. Δὲν ἐξελέξατο αὐτοὺς ἐκ τῶν ἀνωτέρων καὶ σοφῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀμαθῶν καὶ κατωτέρων. Ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀπλοῖ καὶ ἀγράμματοι, οἱ Ἀπόστολοι ἀκολουθοῦσι τῷ Ἰησοῦ. Δὲν μεταβάλλονται περὶ χρῆμα οἱ Ἀπόστολοι, ἀλλὰ μορφοῦνται βραχυθῶν εἰς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου καὶ ἀποβάλλουσι τὰς προλήψεις αὐτῶν καὶ δεισιδαιμονίας, γινόμενοι μάρτυρες τῶν ἔργων καὶ λόγων τοῦ διδασκάλου. Ὁ διδάσκαλος ἐλέγχει ἐνίοτε τὸ βραδύνουν αὐτῶν καὶ ὀλιγόπιστον. Οἱ δισταγμοὶ αὐτῶν καὶ αἱ ἀμφιβολίαι, αἱ ἐρωτήσεις πρὸς τὸν διδάσκαλον καὶ αἱ ἀπακρίσεις τοῦ διδασκάλου πρὸς αὐτούς, πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἀλήθεια βραδέως εἰσδύει εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Ἀλλὰ προερρήθη αὐτοῖς, ὅτι ἐλεύσεται ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ θὰ ἐνδυσθῶσι δύναμιν ἐξ ὕψους καὶ θὰ δηγηθῶσιν εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἔφθασε καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν ἄρχεται. Καὶ ἰδοὺ, οἱ πρὸ μικροῦ ἀμφιβάλλοντες καὶ δυσπιστοῦντες, ἰδοὺ, οἱ πρὸ μικροῦ ἐρωτῶντες· *Κύριε, πότε ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰσραὴλ*, ἰδοὺ, οἱ πρὸ μικροῦ περιδεεῖς καὶ περίφοβοι, κηρύττουσι παρρησίᾳ καὶ ἀφόβως ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσαν, ὅσα αἱ χεῖρες αὐτῶν ἐψηλάφησαν. Ζωηρὸν καὶ νευρῶδες τὸ κήρυγμα αὐτῶν διαδίδοται εἰς τὰ πλήθη, ἅτινα δὲν δύνανται ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν δύναμιν τῆς μαρτυρίας αὐτῶν. Αἰτοῦντες πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἀρβούντι τὰ ἐπιχειρήματα ἐκ τῶν προφητειῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ὅς ἀποδεικνύουσι πληρουμένως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ πρὸ πάντων δὲ στηρίζουσι τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἧς μάρτυρες αὐτοὶ ἐγένοντο. Εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ὑποδεικνύουσι τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς Θεοῦ, πατρὸς πάντων, τὸ μέγα τῆς εἰδωλολατρείας, τὴν ὑπαρξίν μελλούσης ζωῆς· δεικνύουσιν ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ μὴ πιστεύοντες πρέπει νὰ εἰσάγωνται εἰς τὸ ἔδυστον τῆς πίστεως. Τὴν δίστομον ταύτην τοῦ λόγου μάχιραν καὶ τὴν πανοπλίαν τοῦ πνεύματος φέροντες, βαίνουν εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῆς αὐτῆς διδασκαλίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῆς αὐτῆς ἀποστολῆς.

Ἀλλ' ἐκ τοῦ μέσου τοῦ ἐξόχου τούτου συμπλέγματος, οὗ ὁ διάπυρος ζῆλος ἐξηπλώθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, τρεῖς ἐξέχουσι μορφαὶ ὡς ἡ ὑψίστη ἔκφρασις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος. Πολλοὶ παρέβαλον πρὸς ἀλλήλας τὰς τρεῖς ταύτας μεγάλας προσωπικότητας τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος· περὶ δ' ἀνεκάλυψάν τινες διαφωνίας δογματικὰς ἐκεῖ, ἐνθα ἐπικρατεῖ τελεία ἐνότης. Οὕτω τινὲς μὲν ἰσχυρίσθησαν, ὅτι τὰ τρία μεγάλα θρησκευτικὰ συστήματα, εἰς ἃ διακλαδοῦται ὁ χριστιανικὸς κόσμος, προσκολλῶνται ἕκαστον εἰς ἓνα τῶν τριῶν τούτων ἀποστόλων, δηλαδή ὅτι ἡ μὲν ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία προσκολλᾶται εἰς τὸν Πέτρον, ἡ δὲ ἑλληνικὴ εἰς τὸν Ἰωάννην καὶ ἡ τῶν διακηρυττομένων εἰς τὸν Παῦλον. Ἄν

τις ἔλεγε πρόμοιόν τι εἰς τὸν Παῦλον, θὰ ἀπεκρίνετο αὐτός, ὅτι ἔγραφε παρὰ εἰς τοὺς Κορινθίους· «Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρῶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; καὶ Κατ' ἄλλους, παρὰ μὲν τῷ Πέτρῳ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία φέρει ἔτι τὸν χαρακτῆρα τοῦ νόμου, παρὰ δὲ τῷ Παύλῳ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως καὶ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀγάπης. Ὡσκαὶ ὁ Παῦλος, μὴ διέγραψε τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐκείνην τῆς ἀγάπης εἰκόνα, ἣν πᾶς πιστὸς γινώσκει. Ὡσκαὶ τῇ ἐπαύριον τῆς Πεντηκοστῆς ὁ Πέτρος μὴ ἐκήρυττεν ἐπισήμως, ὅτι ἐν Χριστῷ μόνῳ ἡ σωτηρία. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἀπλάττω γνώμης ἐκλαμβάνοντες ὡς τάς τρεῖς ἰδιαιτέρας ἢ ἀντιθέσεις πραγματικές, δοξάζουσιν, ὅτι ὁ μὲν Πέτρος παριστᾷ ἐν τῷ χριστιανισμῷ τὴν ἰουδαϊκὴν τάσιν ἢ τὸ ἰουδαϊκὸν στοιχεῖον, ὁ δὲ Παῦλος τὸ ἑλληνικὸν καὶ λατινικὸν στοιχεῖον καὶ ὁ Ἰωάννης τὸ ἀνατολικόν· ἢ ἄλλως, ὅτι ὁ μὲν Πέτρος ἐκπροσωπεῖ ἐν τῷ χριστιανισμῷ τὸ ἠθικὸν ἢ πρακτικόν, ὁ δὲ Παῦλος τὸ θεολογικόν καὶ ὁ Ἰωάννης τὸ θεωρητικόν καὶ μυστικὸν πνεῦμα.

Πᾶσαι αὗται αἱ ἀντιθέσεις εἴνεκεν ἢ ὅλως ἀνυπόστατοι ἢ ἐν μέρει μόνον ἀληθεῖς. Ὁ Παῦλος ἵδρυσεν ὁμολογουμένως πλείονας ἐκκλησίας ἢ ὁ Πέτρος. Ἄν ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν ἀντιτίθῃσι τὸν νόμον πρὸς τὴν πίστιν, εἴνεκεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἱεραρχίας, ὁ πρῶτος, ὅστις ἀνοίγει τὴν θύραν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς ἐθνικούς, ὁ πρῶτος, ὅστις ἐν τῇ ἐν Ἱερουσολύμοις συνόδῳ προτείνει νὰ ἀπαλλῇ τὸς ἐθνικούς τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου. Ὁ Πέτρος, λέγουσιν, ἐτέλεσεν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐθιμὰ τινὰ τοῦ νόμου μετὰ τῶν ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν, δι' ὅπερ ἤλεγξεν αὐτὸν ὁ Παῦλος. Ἀλλ' ἐν Λύστροις δὲν περιέταμεν ὁ Παῦλος τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Τιμόθεον; Ἀμφότεροι ἐνεργοῦσιν ἐν πνεύματι ἀνοχῆς, ἐκ συγκαταβάσεως πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, μὴ διαφωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους εἰς τὰ οὐσιώδη. Ἀναπτύσσων τὴν περὶ λόγου διδασκαλίαν κατὰ τῆς αἵρέσεως τοῦ Κηρίνου, ὁ Ἰωάννης οὐδὲν ἔγραψεν ἐξοχώτερον καὶ βαθύτερον ἢ ὁ Παῦλος ἐν τέλει τῶν πρὸς Ἐφεσίους καὶ Κολοσσαεῖς ἐπιστολῶν.

Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ἐν τῷ χαρακτῆρι τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν δὲν ὑπάρχει διαφορά. Οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς, τελοῦντες ὑπὸ τὸ κράτος θείας ἐμπνεύσεως, δὲν ἀπέβαλον τὸν ἰδιάζοντα αὐτῶν χαρακτῆρα, τὴν ἰδίαν αὐτῶν προσωπικότητα. Δὲν ἦσαν λύρα ἢ χοῦσα ἀδιαφόρως ὑπὸ τὴν κρούουσαν αὐτὴν χεῖρα, ἀλλ' ὄργανον ἠθικὸν συνεργοῦν καὶ συμπράττον τῷ κινουμένῳ αὐτό. Καὶ ἐν τῷ βίῳ λοιπὸν ἑκάστου τῶν τριῶν ἀποστόλων ἀντανάκλαξ ὁ ἰδιάζων αὐτοῦ χαρακτήρ, ἐπικρατούσης παρ' ἑκάστῳ μιᾶς τῶν τριῶν ἐξοχῶν ιδιοτήτων, ἥτοι τοῦ μεγαλείου τοῦ χαρακτῆρος, τοῦ μεγαλείου τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς καρδίας.

Ἡ καρδιά, ὁ χαρακτήρ, ἡ μεγαλοφυΐα, ταῦτα διακρίνουσιν ἕκαστον τῶν τριῶν μεγάλων Ἀποστόλων, καὶ ταῦτα ἀποτελοῦσι συγχρόνως τὸν ἰδιά-

ζόντα χαρακτήρα τῆς εὐγλωττίας αὐτῶν. Ὁ Ἰωάννης μεταχειρίζεται γλῶσσαν ἄγνωστον ὅλως τῇ ἀρχαιότητι, μόνον δὲ τῷ χριστιανισμῷ ἰδιόζουσαν, διακρινομένην δ' ἐπὶ λεπτότητι καὶ πρωτοτυπίᾳ. Οὔτε ὁ γλυκὺς καὶ ἡρεμὸς τῆς Ἀσίας οὐρανός, οὔτε τὸ ἡδὺ καὶ εὐκρατον τῆς Ἑλλάδος κλίμα ἐνέπνευσάν ποτε γλῶσσαν τοιαύτην. Ὁ Θεὸς, λέγει ὁ Ἰωάννης, ἀγάπη ἐστίν· οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν· ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς· τεκνίχ, ἀγαπήτε ἀλλήλους». Ταῦτα εἶναι ἐκφράσεις, ἃς ὁ κόσμος δὲν ἤκουσε μέχρι τοῦδε, φθόγοι βαθύτατα συγκινοῦντες, ἤχοι τὴν φαντασίαν καὶ τὸν νοῦν εἰς νέον μεταφέροντες κόσμον.

Ὁ Ἰωάννης λαλεῖ κατὰ τρόπον καταληπτόν εἰς πάντας. Φκίνεται λαλῶν ἡπίως καὶ ἡρέμα, καὶ ὁμῶς ὡς ἀετὸς μετεωρίζεται τολμηρότατα εἰς αἰθέρια ὕψη. Ὁ Θεός, λέγει, φῶς ἐστὶ καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο». «Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὕψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον». «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο». Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι τῷ ὄντι λόγοι ἔξοχοι τὸν τε νοῦν καὶ τὸ αἶσθημα.

Πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου εἶναι πλήρη ζωῆς, φωτὸς καὶ ἀγάπης, ἃ δὲ ἀναγνώστης νομίζει, ὅτι μεταβιβάζεται εἰς κόσμον ὑψηλὸν καὶ ἔξοχον. Πᾶσα λέξις ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ εἶναι σαφὴς καὶ εὐληπτος, καὶ ὁμῶς βαθυτάτην περιέχει ἔννοιαν. Ὁ Ἰωάννης δὲν ἀσχολεῖται πολὺ περὶ αὐστηρᾶς ἀποδείξεως, περὶ ἐμβριθεῖς παρατηρήσεις, περὶ μακρὰς ἐρεῦνας· ἀλλὰ παριστᾷ ἡμῖν ζωηρῶς τὸν βίον καὶ τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ διδασκάλου, οὕτινος ἐν μόνον βλέμμα, εἰς μόνος μυστικὸς τῆς καρδίας παλμός παρέχει εἰς τὸν ἐπιστήθιον μαθητὴν ἀφορμὴν καὶ παραστήσῃ ὁλόκληρον ἔννοιαν. Καὶ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος καὶ αἱ λοιπαὶ περιστάσεις κινῶσι τὸν κάλαμον αὐτοῦ εἰς συγγραφὴν. Δὲν καταπανεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸν ἀναγνώστην διὰ μακρῶν λεπτομερειῶν. Ἐὰν διάφορα γεγονότα, ἐπιτυχῶς ἐκλελεγμένα, συνάπτονται εἰς ἓν ὅλον ἁρμονικόν, προϊόντος δὲ τοῦ λόγου, ἐκφκίνεται ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἰησοῦ λαμπρότερος καὶ ἐν ἀπάσῃ αὐτοῦ τῇ καλλονῇ καὶ τῷ μεγαλείῳ ἐνεκα τῶν εἰκόνων, ἃς ὁ Ἰωάννης σκιαγραφεῖ πρὸ ἡμῶν, ἐνεκα τῶν λόγων αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ, ὧν τὸ ὕψος καὶ ἡ ἀπλότης δὲν δύνανται νὰ ἐκφρασθῶσιν ἐπιτυχέστερον ἢ διὰ τῶν λόγων τοῦ Πέτρου εἰπόντος· «Κύριε, ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις».

Τί δὲ νὰ εἰπῶμεν περὶ τῆς προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν οὐράνιον αὐτοῦ πατέρα; «Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε». Ποῖόν ποτε ἀνθρώπινον στόμα ἐξήνεγκε λόγον παθητικώτερον καὶ ἀφελέστερον; Μετὰ πόσης δὲ χάριτος, ζωηρότητας καὶ δυνάμεως ἀφηγεῖται ὁ Ἰωάννης τοὺς τελευταίους λόγους καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ἰησοῦ! Καὶ δὲν ἀνακαλίπτομεν μὲν εὐκόλως ἀπάσας τὰς τῆς γλώσσης τὰς καλλο-

νάς, διότι αἱ τελευταῖαι αὐταὶ τοῦ Ἰησοῦ σκηναὶ εἶναι ἡμῖν συνηθέσταται καὶ γνωστόταται· τὸ καινόν, τὸ πρωτότυπον, τὸ πλκστικόν τῆς ἐκθέσεως διαφεύγουσιν ἡμᾶς ἢ μᾶλλον αἰσθανόμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγομένους ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ συναρπαζομένους ὑπὸ μόνου τοῦ περιεχομένου· ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο εἶναι τὸ ἀσφαλές δείγμα τοῦ τελείου τῆς ἐκθέσεως, ὅταν ἀναγινώσκοντες προσέχωμεν μόνον τὸν νοῦν εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ λησμονῶμεν τὸν συγγραφέα, ἐν τέλει μόνον μετὰ ἠλίψεως καὶ ἀγάπης προφέροντες τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Ἐνῶ δ' οἱ λόγοι τοῦ Ἰωάννου εἶναι πρᾶσις καὶ ἤρεμοι, τὸ ὕφος τοῦ Πέτρου εἶναι ὀρμητικόν, πυκνόν καὶ νευρώδες. Ἀληθῶς, μεγαλοπρεπές εἶναι τὸ ὕφος τῆς πρώτης τοῦ Πέτρου ἐπιστολῆς. Πόσον ἔξοχοι εἶναι οἱ λόγοι τοῦ Πέτρου λέγοντος· Ἄγμεις δὲ γένος ἐκλεκτόν, βασιλείον ἱεράτευμα, ἔθνος ἁγίον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστόν αὐτοῦ φῶς» (Α' Πέτρ. 2' 7). Τίς δὲν θαυμάζει τὸν βραχύτατον καὶ ἀκριβέστατον τρόπον, δι' οὗ ὁ Πέτρος ὀρίζει τὰ καθήκοντα τῶν χριστιανῶν; «Πάντας τιμῆσατε· τὴν ἀδελφότητα ἀγαπάτε· τὸν Θεὸν φοβεῖσθε· τὸν βασιλέα τιμᾶτε» (αὐτ.). Τίς δὲν θαυμάζει τὰς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους πατρικὰς αὐτοῦ νοθεσίας; «Πρεσβυτέρους, λέγει, τοὺς ἐν ὑμῖν πρᾶκαλῶ, ὁ συμπρεσβύτερος καὶ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός, ποιμνίζετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἐκουσίως· μὴδὲ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως· μὴδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κληρίων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου· καὶ φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποίμενος, κομισέσθε τὸν ἀμικράντινον τῆς δόξης στέφανον» (αὐτ. 5'). Τίς δὲν θαυμάζει τὴν δύναμιν, μεθ' ἧς ὁ Πέτρος γράφει; «Καταλιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, ἐπλανήθησαν, ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαάμ τοῦ Βασόρ, δις μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησέν. Οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυδροι, νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται· ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι, δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκός, ἐν ἀσελγείαις, τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφόμενους, ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δούλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς» (Β' Πέτρ. 2' 10—19). Ὅποῖος εὐγενὴς χαρακτήρ ἐν τῷ ἁλίῳ τούτῳ τῆς Βηθσαϊδᾶ! Ὅποιος ἀκαμπτὸς θέλησις! Ὅποιος ἀρρενωπὴ καὶ ἐπαγωγὸς ῥητορεία!

Ὑπὲρ πάντας τοὺς Ἀποστόλους ἐξέχει ἀναντιρρήτως ὁ Παῦλος. Ἡ εὐγλωττία τοῦ Παύλου εἶναι ἐπίσης ἔξοχος ὡς ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ, ὁ δὲ χαρακτήρ ἐπίσης μέγας ὡς αἱ πράξεις αὐτοῦ. Ἐκθαμβοὶ τῷ ὄντι καὶ ἐμβρόντητοι ἰστάμεθα πρὸ τοῦ γιγαντείου ἔργου, ὅπερ ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἐτέλεσεν. Ἐκφανεῖ ὁ Παῦλος λόγους μακροὺς, ὑπεραπολογεῖται ἑαυτοῦ, ἀναιρεῖ ἢ δι' ἐπιστολῶν ἢ διὰ ζώσης πλάνης καὶ κακοδοξίας, στηλιτεύει κηκίας, προλαμβάνει καταχρήσεις, ἀναλαμβάνει ὁδοιπορίας μακράς καὶ ἐπικινδύνους, πανταχοῦ εὐκαίρως πάρεστι, πανταχοῦ εὐκαίρως ἐνεργεῖ.

Οὐδὲν ὑπολαμβάνει ὁ Παῦλος ὑπὲρ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ. Ἐν τῇ ὑψηλῇ κα χαλεπῇ αὐτοῦ ἀποστολῇ οὐ μόνον δὲν ἀποκαοτερεῖ, οὐ μόνον δὲν ἀποθαερύ-
νεται, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις νέας ἀντλεῖ, καὶ ἰσχυρότερος καὶ θαρραλεώτερος
ἀναδείκνυται. Περιφρονεῖ τὰς μεγίστας δυσχερείας, οὐδέποτε παύεται ἐνερ-
γῶν, ἐπασχολεῖ τοὺς πολυαρίθμους αὐτοῦ μαθητάς, ἐπιβλέπει αὐτοὺς καὶ
συνεργάζεται μετ' αὐτῶν. Ὑπερπηδᾷ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν προσκόμμαται,
ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ εἶναι ἀείποτε ἐγκαταραγμένη ἀκράδαντος πεποιθή-
σις εἰς τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ· ἀγωνίζεται γεν-
ναίως πρὸς τὸν κόσμον, δικτελεῖ ἐν διηναεῖ μετὰ τοῦ Θεοῦ εἰρήνη· ἐν ταῖς
στήθεσιν αὐτοῦ συνωθεῦνται ἰδεῶν χεῖμαρροι, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐκβάλλουσι
πυρὸς φλόγας, ὥς κύριος ἐπιτιμᾷ μετ' ἐξουσίας, περκαλεῖ καὶ ἀπειλεῖ,
ἵσταται καὶ νικᾷ. Πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀναδείκνυται γενναῖος μαχητής,
τολμηρότατος ἀπόστολος, πρωτότυπος, ἔξοχος καὶ αὐστηρότατος ἐν ταῖς ἐν-
νοίαις, ταῖς πεπρατηρήσεσι καὶ ταῖς συλλογισμοῖς. Οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν περιέ-
χουσιν ἰδέας ἀμφιδόλους, δόξας ἀντιφκτικὰς, ἡ πίστις αὐτοῦ εἶναι ἐδραιο-
τάτη, αἱ κρίσεις σκφέσταται, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἱερωτάτη, ἐκ-
δηλουμένη οὐχὶ δι' ἐκφράσεων καὶ ὠραίων σχηματῶν λόγου, ἀλλὰ δι' ἔργων,
οὐχὶ ἐν ἐρήμοις καὶ ὄρεσιν, οὐδὲ ἐν ἀργίᾳ καὶ ῥαθυμίᾳ, ἀλλὰ πρὸ τοῦ Ἀ-
ρείου Πάγου, ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἀθήναις, ἐν Κορίνθῳ. Περὶ τῆς
ῥητορείας δ' αὐτοῦ καθόλου ἰδοὺ τί λέγει ὁ Bossuet ἐν τῷ πανηγυρικῷ αὐτοῦ
εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. «Ἡ ῥητορεία τοῦ Παύλου, πόρρω ἀπέχουσα τῆς
ἡδέας ἐκείνης πραότητος, τῆς συμμέτρου ἐκείνης ἁρμονίας, ἣν θαυμάζομεν
πρὸς τοὺς ῥήτορας, φαίνεται τοῖς ἀκινήτοις ἀνώμαλος καὶ ἀκανόνιστος, τὸ
δὲ πρᾶγμ' αὐτοῦ φαίνεται προσβάλλον τοὺς εὐαίσθητους. Καὶ ὅμως
ὁ λόγος αὐτοῦ εἶναι ἀπλοῦς καὶ αἱ ἰδέαι αὐτοῦ θεῖαι. Ἄν φαίνεται ἀγνοῶν
τὴν ῥητορικὴν, ἂν φαίνεται περιφρονῶν τὴν φιλοσοφίαν, ὁ Χριστὸς ὅμως εἶναι
ἐν αὐτῷ τὸ πᾶν· καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅπερ ἀείποτε ἀνομολογεῖ, τὰ μυστή-
ρια αὐτοῦ, ὅπερ ἐκτίθησι κατὰ τρόπον θεῖον, ἀναδεικνύουσι τὴν ἀπλότητά
τοῦ Παύλου παντοδύναμον. Ὁ ἀπειρος οὗτος τῆς τέχνης τοῦ καλῶς λέγειν,
ὁ πρᾶγμ' αὐτοῦ καὶ περὶδοξος ἐν τῇ ἐκφράσει, θὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα,
τὴν μητέρα ἐκείνην τῶν σοφῶν καὶ ῥητόρων, καὶ ἐναντίον τοῦ κόσμου θὰ
ιδρύσῃ ἐκεῖ πλείονας ἐκκλησίας ἢ ὅσους ὁ Πλάτων προσεκτῆσατο μαθητάς
διὰ τῆς θείας αὐτοῦ ῥητορείας. Θὰ κηρύξῃ τὸν Ἰησοῦν ἐν Ἀθήναις, καὶ ὁ σο-
φώτατος τῶν Ἀρεοπαγιτῶν θὰ μεταβῇ ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου εἰς τὴν
σχολὴν τοῦ ξένου τούτου. Τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ θὰ ἐπεκτείνῃ περαιτέρω,
διὰ τοῦ ἀνθυπάτου θὰ ἐναποθέσῃ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ῥωμαϊκῶν ῥα-
βδῶν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ θὰ ἐμποιήσῃ τρόμον εἰς τοὺς δικαστάς,
πρὸ τῶν ὁποίων ἐγκαλεῖται. Ἡ Ῥώμη θ' ἀκούσῃ τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἡ
πρωτεύουσα αὕτη τοῦ κόσμου θὰ φυλάττῃ πατὲρ ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου γε-

γραμμένην πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὡς θησαυρὸν ἀσυγκρίτου τῷ λόγῳ πολυτιμότερον πολλῶν ἐπιφανῶν τοῦ Κικέρωνος ἐπιστολῶν.

Τὸ ὄφος τοῦ Παύλου, Κύριοι, δὲν εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ ποικίλον. Καὶ ποῦ μὲν εἶναι ἰσχυρὸν καὶ ἀφελές, ποῦ δὲ μέσον ἢ ἀνθηρόν, ποῦ δὲ ἀδρανὴ ἢ ὑψηλὸν καὶ ἑξοχόν. Ὁ Παῦλος, θέλων ν' ἀποδείξῃ, κατασκευάζει τὰς ἀποδείξεις αὐτοῦ κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ πρόσωπα, δεικνύει δ' ἐν τῇ διαγωγῇ τῶν ἀποδείξεων τέχνην οὐ τὴν τυχοῦσαν καὶ δύνανται. Λαλῶν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, μεταχειρίζεται ἀποδείξεις στηριζομέναις ἐπὶ ἐθίμων καὶ ἀρχῶν τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας, ἐπὶ ἰδιαιτέρων γνωμῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπὶ ἰδιαιτέρων προλήψεων. Λαλῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ποιεῖται λόγον περὶ τῶν θεῶν αὐτῶν, ἀναφέρει τὸν Ἄρατον καὶ Ἐπιμενίδην καὶ ὑποκινεῖται τὰ ἱσθμια. Πολλάκις μεταχειρίζεται ἀποδείξεις στηριζομέναις ἐπὶ ἀρχῶν τοῦ λόγου ἢ ἐπὶ ἀληθειῶν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθημάτων, ἐπὶ πραγμάτων, ἐπὶ τοῦ ὁμοίου τῶν περιστάσεων, τῆς κατασκευῆς τῆς ἀνθρωπίνης οὐσεως, τῆς πείρας. Πανταχοῦ δὲ αἱ ἀποδείξεις τοῦ Παύλου εἶναι μεμετρημέναι, τὰ διάφορα τῆς ἀποδείξεως μέρη συνάπτονται στενῶς πρὸς ἄλληλα, τὸ ἐν συμπέρασμα ἐπιστάται τῷ ἑτέρῳ, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ τὸ τελευταῖον, περὶ οὗ πρόκειται. Ὅπου φαίνεται, ὅτι δὲν ὑπάρχει συνάφεια, ἀνευρίσκεται αὕτη δι' ἀκριβεστέρως ἐρεῦνης.

Εἰ καὶ ὁ Παῦλος ἐπισκέπτεται τοὺς χριστιανούς οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ὁ λόγος ὅμως αὐτοῦ ἔχει πανταχοῦ δύναμιν καὶ ζῶήν· πάντες οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι μεμετρημένοι, ἰσχυροὶ καὶ πειστικοί. Ἐπαναλαμβάνει μὲν πολλάκις τὰ αὐτά, ἀλλὰ ποιεῖ τοῦτο χάριν σαφηνείας, διότι λαλεῖ πρὸς ἀσθενεῖς τῇ πίστει· ἐν γένει δὲ εἶναι σαφῆς καὶ ἀκριβές, αἱ ἐκφράσεις αὐτοῦ πλήρεις δυνάμεως καὶ οὐχὶ ὑπερβολικαί ἢ ὑπέρμετροι, αἱ εἰκόνες αὐτοῦ συνήθεις, ἀλλ' οὐχὶ κοιναί. Θέλει μᾶλλον νὰ πείσῃ διὰ λόγων ἢ νὰ ἐλκύσῃ δι' αἰσθημάτων, κατέχει ὅμως τὴν τέχνην ἐν τῇ ῥοῇ τοῦ λόγου νὰ ᾔῃ κύριος τοῦ αἰσθημάτων, συγκινεῖ, ἐπαινεῖ, ἀναμιγνύει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐπικαλεῖται ὅτε μὲν τὴν Ἰουδαϊκὴν αὐτοῦ ἐθνικότητα, ἵνα τύχῃ ἀκροάσεως, ὅτε δὲ ἦν εἶχε συνήθειαν τοῦ ὁμιλεῖν μετὰ παρρησίας, ὡς παρὰ τῷ Φήλικι· λαλεῖ ὅτε μὲν μετὰ πρῶτης, ὡς πρὸς τὸν Ἀγρίππαν, ὅτε δὲ μετὰ σφοδρότητος, ὡς πρὸ τοῦ συνεδρίου.

Αὐστηρότατα ἐκόλαζεν ὁ Παῦλος δημόσια ἁμαρτήματα, ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐστηλίτευε τὴν κολακείαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὑπῆρξαν πολλοί, οἵτινες ἀρκοῦντως καὶ συνέστησαν καὶ ἐμυμήθησαν τὴν παρρησίαν ταύτην καὶ σφοδρότητα τοῦ Παύλου, ἀλλὰ πικρεῖδον οὗτοι πολλάκις τὸ γλυκὺ καὶ μακρόθυμον ὄμμα, μεθ' οὗ ὁ Παῦλος διέωρα καὶ πλεῖστα καλὰ ἐκεῖ, ἔνθα ἐκεῖνοι οὐδὲν ἄλλο ἀπεκάλυπτον ἢ ἀφορμὰς εἰς ἀφορισμούς καὶ κατάρτας· παρρεῖδον πολλάκις τὴν ἀνέμιξιν τῆς θλίψεως καὶ παρακλήσεως τοῦ Παύλου ἐν τῷ μέσῳ τῶν αὐστηροτάτων ἀπειλῶν· παρρεῖδον τὴν τρυφερότητα ἐκείνην

τῶν πατριῶν σπλάγγνων. Ἡ ιδιότης αὕτη τοῦ Παύλου εἶναι πολλοῦ λόγου καὶ μελέτης ἄξια εἰς τὸν ῥήτορα καθόλου καὶ ἰδίως τὸν ἐκκλησιαστικόν· διότι ὁ λόγος τότε ἐπιτυγχάνει κάλλιον τοῦ σκοποῦ, ὅταν δὲν κυττηρίζῃ μόνον καὶ ἐλέγχῃ, ἀλλὰ καὶ συμπάσῃ καὶ συναισθάνηται.

Ἀλλὰ καὶ ἡ χάρις καὶ τὸ ἐπαγωγὸν τοῦ λόγου δὲν εἶναι ὅλως ἀγνωστα τῷ Παύλῳ. Μετὰ πόσης χάριτος, πόσον ἐπαγωγῶς γράφει ὁ Παῦλος. «Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ κυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες, ὅτι ἡ θλίψις ὑπομὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει· ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν» (Ῥωμ. ε', 3—6). Μετὰ πόσης χάριτος, πόσον ἐπαγωγῶς γράφει ὁ Παῦλος· «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις, ἡ στενοχωρία, ἡ διωγμός, ἡ λιμός, ἡ γυμνότης, ἡ κίνδυνος, ἡ μάχη; Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωή, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστώτα οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψος οὔτε βάθος, οὔτε τίς κτίσις ἐτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν» (Ῥωμ. η', 35—39). Μετὰ πόσης χάριτος, πόσον ἐπαγωγῶς ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις τοῦ βίου αὐτοῦ ποιεῖται μνησθῆναι ὁ Παῦλος τῶν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀγώνων αὐτοῦ καὶ ὑπερήφανος, ὡς ὁ ἀπόμεχος στρατιώτης ὁ δεικνύων τὰς πληγὰς καὶ ἀπαριθμῶν τὰς μάχας αὐτοῦ, γράφει· «Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; (παρὰφρανὸν λαλῶ) ὑπὲρ ἐγώ· ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις. Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἑλκθον, τρίς ἐρραβώσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα· ὁδοιπορίαις πολλάκις· κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδοδέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείᾳ πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι· χωρὶς τῶν παρεκτός, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυρᾶμαι;» (Β' Κορ. ια', 23—29) ¹.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, κύριοι, τὸ Εὐαγγελικὸν κήρυγμα· τοῦ κηρύγματος δὲ τούτου ὑπηρετᾷ καὶ διάκονοι ἐτάχθητε ὑμεῖς οἱ προκαλειφόμενοι εἰς τὴν ὑψηλὴν τοῦ Θεοῦ λόγου διακονίαν. Εἰς ὑμᾶς ἀνέθηκεν ὁ Θεὸς διδάσκαλος τὴν ἐξακαλοῦσθαι τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ὑμεῖς ἐτάχθητε νὰ κηρύττετε τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἀπαντῶσιν αἱ ὕψιστα περὶ Θεοῦ ἰδέαι· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ὁμολογεῖται ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία τοῦ Θεοῦ· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ διδάσκεται ἡ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ σχέσις πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου σχέσις πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλ-

¹ Πρὸς τὴν ἡμετέραν πραγματείαν Περὶ τῆς Ῥητορείας τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

λήλους· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἐκτίθενται αἱ ἀρχαὶ αἱ χρησιμεύουσαι εἰς τὴν στερέωσιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ εἶναι ἀναποτεθειμένοι οἱ κανόνες τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης καὶ ἰσότητος· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἀποδίδονται τὰ Καίσαρος· Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἐκπέμπεται ἡ ζωογόνος αὔρα τῆς εἰρήνης, τῆς μακροθυμίας, τῆς πραότητος, τῆς συγχωρήσεως τῶν ἐχθρῶν, τῆς χαλινωγῆσεως τῶν ἐπιθυμιῶν, τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀρετὴν, τοῦ πολέμου κατὰ τῶν παθῶν καὶ κατὰ πάσης ἡθικῆς παρεκτροπῆς, ἥτις ὡς σῆς καταβιβρώσκει καὶ τὰς οἰκογενείας καὶ τὰ ἔθνη.

Εἶναι ὧντως ἀποστολὴ ἔξοχος ἡ ἀποστολή, ἣν ἡ Ἐκκλησία ἀνατίθῃσιν ὑμῖν λέγουσα· Πορευθέντες, λαλεῖτε ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀλήθεια εἶναι κτῆμα ὑμῶν, πάντες εἶναι ἐνώπιον ὑμῶν θνητοί, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν οὐδεμία ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ ἰσχυρῶν καὶ ἀσθενῶν, σοφῶν καὶ ἀσόφων, πτωχῶν καὶ πλουσίων. Εἶναι ἀποστολὴ ἔξοχος ἡ ἀποστολή, ἣν ἡ Ἐκκλησία ἀνατίθῃσιν ὑμῖν λέγουσα· Πορευθέντες, ὑπερκατίζετε τὰ ὄνυστα τοῦ ἀνθρώπου συμφέροντα, στηλιτεύετε τὴν κακίαν, καταπολεμεῖτε τὰ πάθη, προσπίψετε τῆς ἀθωότητος, ἐγχαράσσετε εἰς τὰς καρδίας κανόνας ἀμεταβλήτους χρηστότητος καὶ δικαιοσύνης, ἐνσπείρατε εἰς αὐτὰς αἰσθήματα εὐγενῆ καὶ ἔξοχα, ἀναδεικνύετε αὐτὰς γενναίως εἰς πάντα πειρασμόν, ἐχθρὸς πάσης παρεκτροπῆς, συμπάθετε καὶ εὐσπλαγγχνους πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ δυστυχεῖς. Εἶναι ἀποστολὴ ἔξοχος ἡ ἀποστολή, ἣν ἡ Ἐκκλησία ἀνατίθῃσιν ὑμῖν λέγουσα· Πορευθέντες, κηρύττετε τὸν λόγον τῆς πίστεως, ἀποκρούετε διὰ τοῦ λόγου τοὺς συστηριατικοὺς τῆς θρησκείας πολεμίους, ἐνισχύετε τοὺς σαλευομένους ἐν τῇ πίστει, διαλύετε τὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας καὶ ἀνὰ ζω-
 πυροῦτε τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, οὗ ἄνευ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ εὐημερία εἶναι ἐδύνατος.

Ἀναδείχθητε λοιπὸν ἄξιοι τῆς ἱερᾶς ὑμῶν ταύτης ἀποστολῆς. Ἀναδείχθητε ὧντως ἄλλας τῆς γῆς, φῶς τοῦ κόσμου. Μὴ λησμονεῖτε, ὅτι ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐξῆλθον οἱ ἀποστολικοὶ Πατέρες καὶ Ἀπολογηταί, οἵτινες διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ τῶν συγγραμμάτων ἐκράτυναν καὶ ἐξήπλωσαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ τὰς ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων ἐκσφενδονισθείσας κατ' αὐτῆς κατηγορίας ὡς ἰστὸν ἀράχνης διέλυσαν. Μὴ λησμονεῖτε, ὅτι ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐξῆλθον οἱ ἐκτακτοὶ ἐκαῖνοι ἄνδρες, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες διὰ τῆς σοφίας αὐτῶν καὶ τοῦ ἐν-
 θεοῦ ζήλου κατέβαλον τὴν πολυέροζλον τῶν αἱρέσεων λερναίαν ὕδραν, ἀνέπτυξαν καὶ ἐμόρφωσαν τὴν ὑψηλὴν τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκαλίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸ ἐναρμόνιον ἐκεῖνο τῆς θεολογίας οἰκοδόμημα. Μὴ λησμονεῖτε, ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον εἰς ἐπιστήμην τὸ κήρυγμα τοῦ θαίου λόγου. Μὴ λησμονεῖτε, ὅτι ἡ ἡμετέρη Ἐκκλησία εἶναι ἡ μήτηρ τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Χρυσοστόμων. Μὴ λησμονεῖτε,

ὅτι ὁ θεὸς Χρυσόστομος ὀρθότατα παραβάλλει τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐγκαταλειμμένην ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς πόλιν ἀφραύρητον, πρὸς πλοῦτον ἀνερμάτιστον ἄνευ κυβερνήτου ὑπὸ τῶν κυμάτων κλυδωνιζόμενον. Δείξατε, ὅτι παρήλθον εὐτυχῶς οἱ σκληροὶ ἐκεῖνοι χρόνοι, καθ' οὓς, κρίμασιν, οἷς οἶδε Κύριος, ἡ Ἐκκλησία ἐκάθευδε μετὰ τοῦ ἔθνους τὸν βαρὺν τῆς δουλείας καὶ τῆς στασιμότητος ὕπνον. Δείξατε, ὅτι παρήλθον αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, καθ' ἃς ὁ Κύριος ἐξαπέστειλε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην, αὐτὸν λιμὸν ἄρτων, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι τὸν λόγον Κυρίου (Ἀμώς, κ' 11). Δείξατε, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς κατέχει ἐν ἑαυτῷ ἀνεξάντλητον ζωῆς δύναμιν, δι' ἧς λαοὺς ὅλους εἰς ζωὴν νέαν ν' ἀνεγείρῃ δύναται. Δείξατε, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς, ὁ ἀληθὴς καὶ γνήσιος χριστιανισμὸς, ἐξευγενίζει καὶ ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον, παράγει ἐν ταῖς καρδίαις ἀρετὰς ἐξόχους, καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους ὑπερέτερους τῶν ἀνθρωπίνων ἀσθενειῶν, ἀναδεικνύει αὐτοὺς ἀληθεῖς ἥρωας. Ἦρωας, ναί· καὶ ἡ λέξις αὕτη μὲ ὑπενθυμίζει πρὸ πάντων τὴν πάτριον ἡμῶν ἱστορίαν. Ἰνακ παρέλθω τὰ λοιπὰ ἐν σιγῇ, τί ἄλλο ἀνέδειξε τοὺς πατέρας ἡμῶν ἀληθεῖς ἥρωας, τί ἄλλο ἢ ἡ πίστις αὐτῶν καὶ ἀφοσίωσις εἰς τὴν θρησκείαν; τί ἄλλο ἢ ἡ ἀκριβὴς τήρησις καὶ ἐκπλήρωσις τῶν ἱερῶν αὐτῆς ἐντολῶν καὶ παραγγελμάτων; Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν ὡμολόγουν τὴν πίστιν αὐτῶν μόνον διὰ τῶν χειλέων. Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν ἦσαν φαρισαῖοι ὑποκριταί. Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν ἐποιοῦντο πορισμὸν τὴν εὐσέβειαν. Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν κατεπάτουν ἀτυστόλως καὶ θεῖους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους χάριν τοῦ ἰδίου συμφέροντος, χάριν τῶν ἰδίων παθῶν. Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν ἐζύγιζον τὰ πάντα κατὰ τὰς ἰδίας συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας. Ἦσαν ἥρωες, διότι ἔφερον ἐν ἑαυτοῖς ζῶσαν τὴν θρησκείαν, διότι ἦσαν πράγματι εὐσεβεῖς, διότι ἦσαν ἀληθεῖς χριστιανοί. Ἀναλάβετε λοιπὸν τὴν πανοπλίαν τοῦ θείου λόγου, ἐνισχύσατε τοὺς γενναίους τῆς πατρίδος προμάχους διὰ τῶν πνευματικῶν καὶ ἁφθάρτων τῆς πίστεως ὅπλων, ἵνα οὕτω συντελεσθῇ τὸ ἔργον τῶν πατέρων ἡμῶν, ἵνα οὕτω πληρωθῶσιν αἱ διακαεῖς εὐχαὶ καὶ οἱ πόθοι ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, ἵνα οὕτω μετὰ τῆς Ἐκκλησίας μεγαλυνθῇ καὶ πάλιν ἡ πατρίς ἡμῶν καὶ δοξασθῇ.

ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΣΧΑΚΗΣ

ὁφηγητής